

особливостей розвитку вищих психічних функцій у дітей із затримкою психічного розвитку. У статті поданий аналіз зарубіжного досвіду досліджень дітей із затримкою психічного розвитку та аналіз досліджень вітчизняних психологів, педагогів та медиків. Дослідження Г. Ю. Сухаревої, Т. О. Власової, М. С. Певзнер, В. І. Лубовського, К. С. Лебединської та ін. дозволили віднести затримку психічного розвитку до розряду слабо виражених відхилень у психічному розвитку дитини, яка займає проміжне місце між нормою та патологією.

Ключові слова: нейропсихологічні аспекти, затримка психічного розвитку, вищі психічні функції, особливості розвитку дітей.

Кротенко В. И., Оробей М. А. Значение нейропсихологических аспектов в развитии детей с задержкой психического развития

В статье рассматривается системный анализ теоретических материалов исследований отечественных и зарубежных ученых по изучению нейропсихологических аспектов и изучение особенностей развития высших психических функций детей с задержкой психического развития (ЗПР). В последние годы заметно увеличилось количество детей с задержкой психического развития, обусловлено биологическими, социально-психологическими, экологическими и другими факторами, а также их комплексными сочетаниями. Этот факт обуславливает повышенное внимание исследователей к данной проблеме. Дается обзор и анализ особенностей развития высших психических функций у детей с задержкой психического развития. В статье представлен анализ зарубежного опыта исследований детей с задержкой психического развития и анализ исследований отечественных психологов, педагогов и медиков. Исследования Г. Ю. Сухаревой, Т. А. Власовой, М. С. Певзнер, В. И. Лубовского, К.С.Лебединской и др. позволили отнести задержку психического развития к разряду слабо выраженных отклонений в психическом развитии ребенка, занимает промежуточное место между нормой и патологией.

Ключевые слова: нейропсихологические аспекты, задержка психического развития, высшие психические функции, особенности развития детей.

Krotenko V.I., Orobie M. A. The value of neuropsychological aspects in the development of children with mental retardation

The article considers the systematic analysis of theoretical materials research of domestic and foreign scholars on the study of the neuropsychological aspects and study the features of the development of higher mental functions of children with mental retardation (CRA). In recent years significantly increased the number of children with mental retardation, is caused by biological, social, psychological, environmental and other factors, as well as their complex combinations. This fact leads to increased attention of researchers to this problem. A review and analysis of the characteristics of development of higher mental functions in children with mental retardation. The article presents an analysis of foreign experience studies of children with mental retardation and analysis of national research psychologists, educators and physicians. Studies G. Yu Sukharev, TA Vlasova, MS Pevzner, VI Lubovskogo, K.S.Lebedinskoy et al. Have allowed mental retardation attributed to the category of weakly pronounced deviations in the mental development of the child, is intermediate place between normality and pathology.

Keywords: neuropsychological aspects of mental retardation, the higher mental functions, especially the development of children.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 28.10.2014 р.

Рецензент: д.психол.н.,проф..Руденко Л.М.

УДК: 159.922.76

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИЗМУ

Липка Н.В.

Питання пристосування підлітків з розладами спектру аутизму (далі – РСА) до умов життя на даний час є особливо актуальним. Останні дослідження засвідчують резерви належно організованої опіки у вирішенні цієї проблеми. Сутність цих резервів полягає у вдосконаленні середовища знаходження підлітків з особливими потребами. Воно має формуватися на основі вивчення особливостей психічного та соціального розвитку вищезазначених підлітків.

Вік статевого дозрівання для всіх дітей є особливим, переломним моментом розвитку, що дає позитивні тенденції та викликає труднощі соціальної адаптації. Разом з тим, досвід сімей, що виховують підлітків із спектром аутизму, за даними багатьох катанетичних і експериментальних досліджень, свідчить, що досягнення і проблеми такого підлітка мають свою специфіку.

Фізичний розвиток підлітків з особливими потребами має свої особливості. Згідно даних [4, с.156] такі підлітки можуть пізніше входити в пубертатний період, відставати у рості, збільшенні ваги та балансі гормонального розвитку. У цей момент особлива «миловидність» такої дитини може змінитись на яскраво виражену диспропорцію рис, починає розвиватись ендокринна патологія. Важливо також відзначити, що в цей період у таких дітей може виникнути нова, раніше не діагностована серйозна дефіцитарність нервової системи, а

саме: епілептичні напади. Найвищий ризик виникнення цих нападів між 11 та 14 роками. Доведено, що такі прояви зустрічаються при найбільш тяжких варіантах аутистичного розвитку.

У цьому віці фахівці зауважують пониження характерних для раннього розвитку в багатьох аутичних дітей збудженості, імпульсивності, хронічної недостатності руху загалом. Це підтверджують спостереження автора і скарги батьків, що спостерігають у своїх підростаючих дітей збільшену пасивність, їх прагнення полежати або, в кращому випадку посидіти, слабо виявляються бажання займатись улюбленими справами, виходити з домівки. Така пасивність може відбуватись і в благосприятливих умовах, при успішному закінченні загальноосвітньої школи. Втрата звичної робочої обстановки може спровокувати апатію до багатьох видів діяльності, обмеження лише оглядом телевізійних програм. Також інколи відбувається регрес раніше сформованих соціальних навичок.

Щодо стереотипності поведінки в цьому віці, то, як показують дослідження, вона стає не такою інтенсивною. Це пов'язано зі зменшенням уразливості та пониженням рівня тривоги, а також із успіхами оволодіння навичками соціально-побутової адаптації.

У цілому можна сказати, що прояв самого аутизму в цьому віці пом'якшується, підліток стає більш уважним, емоційно виваженим. Разом з тим, ослаблення тенденцій РСА ускладнює організацію контактів, та погіршує ситуацію взаємодії із середовищем.

На даний час увага дослідників надається особливостям інтелектуального розвитку підлітків з аутизмом. Саме в цьому віці стає можливим стандартне інтелектуальне тестування. Його результати показують, що характер успішності з різним видом завдань співпоставимі із загальними показниками розвитку осіб даного віку.

Вивченням проблеми аутизму займаються як вітчизняні науковці (Островська К.О.) [5], Бистрова Ю. Я [1] та інші [2, 3, 6, 8], так і закордонні науковці [3, 4]. Проблему аутизму активно досліджують науковці кафедри корекційної психопедагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [2, 6, 7, 8]. Запропонований ними підхід дає можливість користуватись корекційними техніками у педагогічній діяльності у процесі супроводу аутичних осіб на всіх вікових періодах їхнього життя.

У монографії І.Костіна [5] сформульовано основні положення теорії і практики проблеми загальних розладів спектру аутизму у дітей, показано різні види допомоги аутистичним дітям та їх родинам, розроблено психологічні аспекти діагностики аутизму та створено індивідуальні корекційні програми.

Разом з тим, у роботах згаданих авторів у період розвитку особи з особливими потребами від підлітка до повнолітнього віку розглядається тільки у контексті проблем підлітка, без врахування особливостей переходу в доросле життя та соціалізації. Але практика показує, що існує багато труднощів для звичайних дітей у підлітковому віці, які проєктуються на особливості аутичних підлітків, утворюючи цілу низку нових проблем, або значно посилюючи проблеми, що зв'язані з РСА. Розгляду особливостей соціалізації підлітків з РСА присвячене дане дослідження.

Метою дослідження є визначення особливостей самовизначення та самоствердження аутичних осіб у процесі професійно-трудової соціалізації. Слід зазначити, що це життєвий період статевого дозрівання, який характеризується не тільки сильним зростанням розумових і життєвих можливостей, значним зростанням і поглибленням емоційних зв'язків, але і значним збільшенням кількості загроз щодо підлітка. Така ситуація пов'язана як з біологічними та фізіологічними змінами, так із труднощами визначення власної ідентичності, пошуком власного місця в суспільстві. Із поставленої мети випливає завдання дослідження.

Оскільки це питання для осіб такого віку досліджено недостатньо, то в роботі вперше порушено питання накласти результати досліджень розладів спектру аутизму дітей на фізіологічні та психологічні властивості при досягненні ними підліткового перехідного віку.

У роботі досліджено особливості поведінки осіб підліткового віку. Для неї є характерним: страх, пов'язаний зі школою, досягненнями у навчанні; страх, пов'язаний з визначенням власного місця у групі ровесників, а також пов'язаний із сексуальними потребами; ускладнення, що пов'язані з харчуванням: анорексія, булімія; різноманітні залежності; деструктивна поведінка: агресія, злочинність та спроби самогубства; психічні відхилення – депресія.

Перехід через цей непростий життєвий період значно ускладнюється, якщо до звичних підліткових труднощів додати труднощі, які, безсумнівно, присутні у осіб з особливими потребами. Інтелектуальна і фізична недостатність сильно впливає на підлітка в соматичній, психічній та суспільній складовій його життя.

Стрімкість біологічно-фізіологічних та соціальних змін можуть спровокувати загострення аутичних станів. Розглянемо різноманітні складні ситуації та їх наслідки у житті підлітків з РСА та визначимо, як це впливає на процес їх соціалізації. У працях [3, 6] розглянуто наступні види складних ситуацій, на підставі чого можна прийняти такі її види: ускладнення, перевантаження, обмеження, загроза конфлікту, конфлікт. Опишемо детальніше, чим характеризується кожна з цих складних ситуацій.

Вважають, що ситуація загострюється тоді, коли можливість виконання завдання ускладнюється за рахунок виникнення перешкод, або відсутність певних факторів, необхідних для виконання завдання. Очевидно, що вже сам факт РСА часто утворює власне таку ситуацію. Підліток може мати труднощі з комунікацією, задоволенням потреб (навіть фізіологічних), а також реалізацією базових соціальних ролей на певних етапах життя. Ситуації ускладнення виникають у підлітків з особливими потребами, як правило, внаслідок зовнішніх перешкод. Це є наслідком бар'єрів відношення суспільства. Суспільство сприймає осіб з РСА на основі певних стереотипів, які важко подолати. Наші спостереження показують, що зовнішнє відторження таких підлітків ускладнює процес їхньої соціалізації. Для подолання цього необхідно проводити значну роз'яснювальну роботу та впроваджувати освітні програми для суспільства.

Ситуація обмеження можливостей виникає тоді, коли відсутні речі, що потрібні для нормального функціонування, тобто це ситуації, у яких особа з особливими потребами не може задовольнити базові потреби: фізіологічні, суспільні тощо. Особливим видом складних ситуацій є втрата почуття власної гідності.

Коли підліток втрачає почуття власної гідності, зникає потреба у власній діяльності, а, отже, і зникає відчуття сенсу життя. Дослідження показують, що одним із наслідків вад інтелектуального розвитку є занижена самооцінка. Аутична дитина часто має недостатнє відчуття власної безпеки, сприйняття його в суспільстві та інших проявів задоволення, що синтезуються від повноцінного контакту з зовнішнім середовищем.

Накопичення негативного досвіду веде до страху, невпевненості, ворожості, надмірної податливості та утворення ідеалізованого власного образу, який повинен компенсувати почуття власної меншовартості. Зрозуміло, що така психологічна ситуація створює додаткові конфлікти для процесу соціалізації.

Ситуації перевантаження виникають, якщо рівень складності завдання є на межі можливостей підростаючої особи (її фізичної сили, розумових здібностей або психічної витривалості). Підлітки з особливими потребами неодноразово змушені вирішувати складні завдання, розвиватись в умовах, що мало пристосовані до їхніх індивідуальних потреб та можливостей. У таких умовах вони набувають під час формування дорослої особистості страх перед поразкою, а також прагнуть уникати насмішок здорових однолітків, приниження за допомогою набування агресивного поведіння, або стають пасивними і покірними. Такі ситуації викликають зменшення прагнень набувати навички до соціальної адаптації, що зменшують будь-які контакти як з ровесниками, так і з суспільством загалом.

Загрозливі ситуації виникають, коли підліток відчуває порушення вартості певних цінностей, що є для нього важливими. Це можуть бути цінності пов'язані з життям, здоров'ям, суспільною позицією, добрим самопочуттям підлітка. Наші спостереження та аналіз ситуацій, у яких приймають участь особи з особливими потребами, виразно вказують, що для них найчастіше виникають загрози реалізації потреб безпеки, незалежності, власної гідності, самореалізації та кохання. Такі становища спричиняють велику небезпеку для процесу становлення та розвитку підлітка з РСА в цілому, не говорячи вже про його соціалізацію.

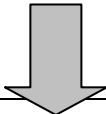
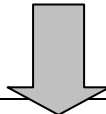
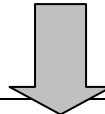
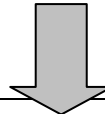
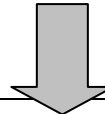
У конфліктну ситуацію підліток потрапляє у випадку, якщо він знаходиться під впливом суспільних тенденцій. Часто підлітки з РСА знаходяться під сильним тиском гіперопіки від батьків або вихователів, які суперечать його власним прагненням та його індивідуальним потребам. Важливою сферою конфліктів для підлітків з РСА є суперечність між виникаючими сексуальними потребами та можливостями їх задоволення. Іноді конфліктні ситуації можуть сприяти покращенню соціалізації у звичайних підлітків. Такого покращення не відбувається з аутичними ровесниками. Конфліктні ситуації у страждаючих підлітків посилюють прояви захворювання аутичного спектру.

У реальному житті часто складні ситуації, описані вище, можуть нашаровуватись одна на одну, створюючи надзвичайно болісну стресову ситуацію у житті підлітка з РСА. Кожна така ситуація значно знижує якість виконаних особою дій і може привести до цілого ряду розладів у суспільній та психічній діяльності. Конфліктні ситуації викликають розлади у функціонуванні особистості, для яких характерні підвищення рівня страху або агресії, а також зміни у відношенні до самого себе. Перевантаження стресовими ситуаціями веде до негативних змін у поведінці підлітків з РСА. Непристосована до суспільства особа протиставляє себе суспільним вимогам, нормам та наказам. Спочатку це можуть бути епізодичні проступки, такі, як непослух, брехня, але поступово вони можуть набувати гостріших проявів. Дитина підліткового віку, яка непристосована до оточуючого середовища, погано себе почуває у суспільстві; не може, а іноді і не хоче, діяти відповідно до прийнятих норм. Наслідком цього є пошук для себе альтернативних рішень, часто таких, які не приймаються суспільством. Конфліктна поведінка підлітка набуває забарвлення, що притаманне при захворюванні РСА в підлітковому віці.

У цьому випадку така поведінка є не тільки сигналом переживання підлітком складної ситуації, але характеризується обов'язковим посиленням початкових проблем пов'язаних з аутизмом і приводить до так званої петлі зворотнього зв'язку, яку надзвичайно важко розірвати [6].

У табл.1 представлено класифікацію автора причин виникнення чинників, що зменшують прояви соціалізації підлітків з РСА.

Таблиця 1 Причини виникнення чинників, що зменшують прояви соціалізації підлітків з РСА (класифікація автора)

Класифікація складних ситуацій для підлітків з особливими потребами				
<i>Ситуації ускладнення</i>	<i>Ситуації Перевантаження</i>	<i>Ситуації Обмеження</i>	<i>Загрозлива ситуації</i>	<i>Конфліктні ситуації</i>
Обмеження у задоволенні потреб, реалізації завдань розвитку, налагодження контактів, функціонування в суспільстві	Надмірні вимоги, неможливість пристосування до можливостей і потреб соціуму, переживання негативних емоцій	Неможливість задовольнити потреби безпеки, любові, сприйняття, активності, діяльності автономії	Знижений рівень почуття власної вартості, обмеження автономії, заниження вимог, обмеження власної активності	Конфлікт між потребами і можливостями їх реалізації
				
<p>Складові ускладнення соціалізації підлітків з РСА СТРАХ, ДЕПРЕСІЯ, ВОРОЖІСТЬ, АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА, АВТОАГРЕСІЯ, НЕАДЕКВАТНА САМООЦІНКА, ПАСИВНИЙ СТАН, ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ЗОВНІШНИХ ОБСТАВИН</p>				

Для вирішення проблеми необхідно навчити батьків та вихованців надзвичайно уважно ставитись до проблемної поведінки таких підлітків, виявляти складні ситуації та їх причини відразу та реагувати на них, що сприятиме подальшій соціалізації осіб з особливими потребами.

У дослідженні І. Г. Саранчі [6] зазначено, що, у порівнянні зі здоровими особами, у осіб з РСА є труднощі у процесі соціалізації. Це обумовлено сильною матеріальною та психологічною залежністю від батьків та вихователів. Зокрема, виникає обмеження у звільненні від гіперопіки батьків. Такий стан особливо посилюється у період загострення описаних вище складних ситуацій. Недостатність кваліфікованих консультацій з опікунами, а також обмежена самостійність підлітків утворюють замкнене коло, коли підліток, бажаючи свободи, провокує опіку на посилення опіки.

Подолання такої ситуації можливе з використанням «Центрів часткового перебування для людей з особливими потребами». На підтвердження цього у праці [4, с.154] зазначено, що, за статистичними даними, трохи більше однієї четвертої частини підлітків з аутизмом мають шанс адаптуватись до більш складних соціальних умов дорослого життя; і, хоча, зовсім небагато з них можуть бути повністю незалежними, у 20 – 25% підлітків у цілому добрий прогноз розвитку та соціалізації.

Із вищенаведеного випливають наступні висновки:

1. Вивчення сутності аутизму та формування відповідних заходів покращення стану таких хворих в нашій країні відстає за рівнем від вирішення цих проблем у більш розвинутих країнах.
2. Особливої уваги в Україні заслуговує вивчення та формування професійно-трудової соціалізації аутизму осіб підліткового та юнацького віку, оскільки в науковому розумінні цій проблемі надавалось недостатньо уваги.
3. Проведені автором спостереження показують, що особливості процесу соціалізації дорослих аутистів має враховувати етнічні особливості людей.
4. Методи і методики досліджень хворих на аутизм в підлітковому та дорослому віці, а також вироблення заходів їх соціалізації мають враховувати соціальний стан їх батьків та родинного оточення

Література

1. **Бистрова Ю.О.** Система психолого-педагогічного забезпечення професійно-трудової соціалізації осіб з психологічними порушеннями / Бистрова Ю.О. Автореферат докт психологічних наук. – Луганськ. 2013. – 46 с. 2. **Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка.** Підручник / НПУ ім.. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – Ч. 2: Навчання і виховання

дітей. – 224 с. 3. Костин И. А. Клуб подростков и взрослых с последствиями раннего детского аутизма. Детский аутизм. Хрестоматия. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Издания 2е, переработанное и дополненное. – Санкт-Петербург. Изд. «Дидактика Плюс». – 2001. – С. 250-261. 4. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Дети и подростки с аутизмом. - М.: Теревинф, 2005.- 224 с. 5. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник, 2006. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 110 с. 6. Саранча І. Г. Актуальність проблеми соціалізації випускників реабілітаційних центрів / І. Г.Саранча. // науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. наук. праць. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Тенденції розвитку корекційної педагогіки в Україні» - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, – 2008. . – №11. – С.344-347. 7. Шеремет М. К., Шульженко Д. І. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми / Шеремет М. К., Шульженко Д. І. // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, випуск 26 / . – С 272- 278. 8. Шульженко Д. І. Аутизм - не вирок / Д. І. Шульженко. – Львів : Кальварія, 2010. – 224 с.

References

1. Bistrova Yu.O. Sistema psihologo-pedagogichnogo zabezpechennya profeslyno-trudovoyi sotsializatsiyi oslb z psihologichnimi porushennyami / Bistrova Yu.O. Avtoreferat dokt psihologichnih nauk. – Lugansk. 2013. – 46 s. 2. Korektslyna psihopedagogika. Ollgofrenopedagogika. Pidruchnik / NPU Im.. M. P. Dragomanova. – K., 2009. – Ch. 2: Navchannya i viovannya dltey. – 224 s. 3. Kostin I. A. Klub podrostkov i vzroslyih s posledstviyami rannego detskogo autizma. Detskiy autizm. Hrestomatiya. Uchebnoe posobie dlya studentov vyisshih uchebnyih zavedeniy. Izdaniya 2e, pererabotannoe i dopolnennoe. – Sankt-Peterburg. Izd. «Didaktika Plyus». – 2001. – S. 250-261. 4. Nikolskaya O.S., Baenskaya E.R., Libling M.M. Deti i podrostki s autizmom. - M.: Terevinf, 2005.- 224 s. 5. Ostrovska K.O. Autizm: problemi psihologichnoyi dopomogi. Navchalniy posibnik, 2006. – Lvlv: Vidavnichiy tsentr LNU Imeni Ivana Franka. – 110 s. 6. Sarancha I. G. Aktualnist problemi sotsializatsiyi vipusniklv reabllitatslynih tsentrlv / I. G.Sarancha. // naukoviy chasopis NPU Imeni M.P. Dragomanova serlya 19. Korektslyna pedagogika ta psihologiya: Zb. nauk. prats. Materlali Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Tendentsiyi rozvitku korektslynoyi pedagogiki v UkraYinl» - K.: NPU Imeni M.P. Dragomanova, – 2008. . – #11. – S.344-347. 7. Sheremet M. K., Shulzhenko D. I. Logoterapevtichna robota z autichnimi dltni / Sheremet M. K., Shulzhenko D. I. // Naukoviy chasopis Natsionalnogo pedagogichnogo unlvrsitetu Im. M. P. Dragomanova. Serlya 19 Korektslyna pedagogika ta spetsialna psihologiya, vipusk 26 / . – S 272- 278. 8. Shulzhenko D. I. Autizm - ne virok / D. I. Shulzhenko. – Lvlv : Kalvarlya, 2010. – 224 s.

Липка Н.В. Особливості професійно-трудової соціалізації підлітків з розладами аутизму

У статті висвітлено особливості підліткового віку в осіб, які страждають розладами аутичного спектру. Проаналізовано дослідження українських, польських, російських науковців у цій галузі. Аналіз досліджень виявив наступні відхилення: пубертатний період починається пізніше, ніж у здорових підлітків; відхилення гормонального розвитку, відставання у рості та вазі. Вище зазначені зміни можуть провокувати дефіцитарність нервової системи – епілептичні напади та ендокринні патології. Оскільки ці питання для осіб такого віку були досліджені недостатньо, то в роботі вперше порушено питання накласти результати досліджень розладів спектру аутизму дітей на фізіологічні та психологічні властивості при досягненні ними підліткового перехідного віку. Розглянуто особливості хворих, характерні для цього віку: страх, пов'язаний зі школою, досягненнями у навчанні, страх, пов'язаний із визначенням власного місця в групі ровесників, а також пов'язаний із сексуальними потребами; ускладнення, що пов'язані із харчуванням: анорексія, булімія; різноманітні залежності; деструктивна поведінка: злочинність та спроби самогубства, надмірна агресія; психічні відхилення – депресія. У роботі представлена вперше розроблена автором статті класифікація причин виникнення чинників, що зменшують прояви соціалізації підлітків зі спектрами розладу аутизму. Як наслідок можна виявити складові ускладнення соціалізації підлітків з особливими потребами: страх, ворожість, депресія, агресивна поведінка, аутоагресія, неадекватна самооцінка, пасивний стан, залежність від зовнішніх обставин. Як успішний приклад подолання таких ситуацій є перебування хворих підлітків «в центрах денного перебування для людей з особливими потребами». За отриманими статистичними даними більше одної четвертої частини підлітків із аутизмом мають шанси адаптуватись до більш складних соціальних умов дорослого життя.

Ключові слова: аутизм, соціалізація, професійність, підліток, ситуація, середовище.

Липка Н.В. Особенности профессионально-трудова социализации подростков с расстройствами аутизма

В статье освещены особенности подросткового возраста у лиц, страдающих расстройствами аутистического спектра. Проанализированы исследования украинских, польских, российских ученых в этой области. Анализ исследований выявил следующие отклонения: пубертатный период начинается позже, чем у здоровых подростков; отклонения гормонального развития, отставание в росте и весе. Вышеуказанные изменения могут провоцировать дефицитарность нервной системы - эпилептические припадки и эндокринные патологии. Поскольку эти вопросы для лиц такого возраста были исследованы недостаточно, то в работе впервые поставлен вопрос наложить результаты исследований расстройств спектра аутизма детей на физиологические и психологические свойства при достижении ими подросткового переходного возраста. Рассмотрены особенности больных, характерные для этого возраста: страх, связанный со школой, достижениями в учебе, страх, связанный с определением собственного места в группе сверстников, а также связанный с сексуальными потребностями; осложнения, связанные с питанием: анорексия, булимия; разнообразные зависимости; деструктивное поведение: преступность и попытки самоубийства, чрезмерная агрессия; психические отклонения - депрессия. В работе представлена впервые разработанная автором статьи классификация причин возникновения факторов, уменьшающих проявления социализации подростков со спектрами расстройства аутизма. Как следствие можно выявить составляющие осложнения социализации подростков с особыми потребностями: страх, враждебность, депрессия, агрессивное поведение, аутоагрессия, неадекватная самооценка, пассивное состояние, зависимость от внешних обстоятельств. Как успешный пример преодоления таких ситуаций является пребывание больных подростков «в центрах дневного пребывания для

людей с особыми потребностями». По полученным статистическим данным более одной четвертой части подростков с аутизмом имеют шансы адаптироваться к более сложным социальным условиям взрослой жизни.

Ключевые слова: аутизм, социализация, профессиональность, подросток, ситуация, среда.

The paper highlights the features of adolescence in individuals suffering from autistic spectrum disorders. Analysis of studies Ukrainian, Polish, Russian scientists in this field. Analysis of research revealed the following variations: puberty begins later than in healthy adolescents; deviation hormonal development lag in growth and weight. The above changes may provoke deficits of nervous system - seizures and endocrine pathology. As these issues for people of this age were insufficiently researched, the work was first raised questions apply research results autism spectrum disorders children on physiological and psychological characteristics when they reach adolescence. The features of the patients are characteristic of this age: the fear associated with the school, academic achievement, the fear associated with the definition of its own place in a group of peers, as well as associated with sexual needs; complications associated with eating: anorexia, bulimia; different dependence; destructive behavior, crime and suicide attempts, excessive aggression; mental disorders - depression. In this paper, represented by the article's author first developed a classification of causes of factors that reduce the signs of socialization of adolescents with autistic disorder spectra. As a result, you can identify the components of complications socialization adolescents with disabilities: fear, hostility, depression, aggressive behavior, inadequate self-esteem, passive, dependent on external circumstances. As a successful example of overcoming such situations is to stay sick teens "in a day care center for people with disabilities." According to the statistical data of more than one-quarter of the teenagers with autism have a chance to adapt to more complex social conditions of adulthood.

Keywords: autism, socialization, professionalism, teenager, situation, environment.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 20.11.2014 р.

Рецензент: д.психол.н., проф. Шульженко Д.І.

УДК 376-056.26:159.942

РОЛЬ ЕМОЦІЙ У СПІЛКУВАННІ ДІТЕЙ В УМОВАХ МОВЛЕННЄВОГО ДИЗОНТОГЕНЕЗУ

Мартиненко І.В.

кандидат психологічних наук, доцент

Важливим аспектом психологічного вивчення спілкування є діагностика стану засобів його реалізації, комунікативних умінь.

Проблема спілкування широко представлена в психолого-педагогічних дослідженнях різних напрямів (Г.М.Андрєєва, 1980; О.О.Бодальов, 1983; Л.С.Виготський, 1968; Л.М.Галігузова, 1978; І.М.Горєлов, 2009; І.А.Зимня, 1997; Є.П.Ільїн, 2012; Я.Л.Коломінський, 1976; В.М.Куніцина, О.М.Леонтьєв, 1981; М.І.Лісіна, 1986; Б.Ф.Ломов, 1981; В.С.Мухіна, 1986; А.Г.Рузька, 1989; О.М.Шахнарович, 1979; Д.Б.Ельконін, 1971 тощо).

Частина дослідників висвітлює проблеми генезису спілкування, інші - різні аспекти формування його засобів та операцій. Дослідники зазначають, що засобами спілкування виступають конкретні операції, спрямовані на реалізацію спілкування. За визначенням М.І.Лісіної "під засобами спілкування розуміються ті операції, за допомогою яких дитина будує свої дії спілкування і вносить свій вклад у взаємодію з іншою людиною" [9, с.57]. В концепції генезису спілкування виділено три основні категорії засобів спілкування: 1) виразні рухи або експресивно-мімічні засоби; 2) предметно-дійові засоби; 3) мовлення [9].

Узагальнюючи наукові дані, можна стверджувати, що спілкування розглядається як комунікативна діяльність, що має свої структурні компоненти (І.А.Зимня, 1997; О.М.Леонтьєв, 1981; М.І.Лісіна, 1986; Д.Б.Ельконін, 1971); як інформаційний процес, що полягає у здійсненні та підтриманні межіндивідуального зв'язку (Г.М.Андрєєва, 1980; І.М.Горєлов, 2009; Є.П.Ільїн, 2012); як двосторонній процес комунікації та інтеракції (взаємодії) (Я.Л.Коломінський, 1976; В.М.Мясищев, 1970). При цьому зарубіжні дослідники велику увагу приділяють вивченню інтерактивної сторони спілкування, тобто взаємодії між людьми.

У психоаналітичній теорії взаємодії між людьми розглядаються, насамперед, як емоційно-конфліктні (Х.Кохут, 1985; А.Фрейд, 1973; Х.Хартман, 1958; Т.С.Паучант, С.А.Дюмас, 1991). Прихильники біхевіоризму у процесі взаємодії людей виводять на перший план зовнішні аспекти поведінки і важливим мотиваційним компонентом поведінки вважають потяг- сильний стимул, що спонукає до дії (Н.Міллер, Дж.Доллард, 1941; А.Бандура, Р.Валтерс, 1965). Питання взаємодії людей розглядалось також в гуманістичній теорії. Зокрема, А.Маслоу визнавав, що потреби високого рівня можуть бути реалізовані засобами інших людей. Він зазначав, що особистість, що самоактуалізується, залучена до причинних зв'язків і відносин [13].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень спілкування свідчить про важливість і взаємообумовленість понять "взаємини" і "спілкування". Ще В.М.Мясищев говорив про те, що "в спілкуванні виражаються відносини людини з їх різною активністю, вибірковістю, позитивним чи негативним характером. Спілкування обумовлене